

DARIUSZ KLEJNOWSKI-RÓŻYCKI
Wydział Teologiczny UO

Problem przekładu imion biblijnych na język chiński w „Biblii Bożonarodzeniowej”

The problem of translating biblical names into Chinese in the “Christmas Bible”

Abstract

Chinese personal names have a specific structure. In addition, the Chinese language is a suggestive language that extends semantic borders through written images in its characters. Therefore, translators of texts into Chinese, including Bible translators, face a difficult challenge. The translation of proper names is particularly interesting. It depends on such a choice of characters to prevent unwanted semantic associations by, for example, focusing only on phonetic similarity, but select signs to include the most harmonious content in them with the historical, social or personal context of the translated name. The first Catholic translator of the whole Bible was the blessed Gabriele Allegra, who created together with the so-called The Bible of Bethlehem or The Christmas Bible (*Studium Biblicum Version*, 思高本 *Sīgāo Běn*), and his struggles with the translation of names are presented in this article on the examples of several names: Jabes, Benoni, Benjamin, Darius, Jesus Christ. Among others translations of personal names required the whole team of translators to have an extremely thorough knowledge of Chinese culture and language as well as deep Bible studies.

Keywords: Chinese Bible, Chinese names, biblical translations.

Streszczenie

Chińskie osobowe nazwy własne mają specyficzną strukturę. Ponadto język chiński jest językiem sugestywnym, który granice semantyczne poszerza poprzez pisane obrazy w swoich znakach. Stąd też tłumacze tekstów na język chiński, w tym tłumacze Biblii, stoją przed trudnym wyzwaniem. Jest ono szczególnie interesujące w tłumaczeniach imion, które polega na takim doborze znaków, by nie dopuścić do niepożądanych skojarzeń znaczeniowych poprzez np. skupianie się jedynie na podobieństwie fonetycznym, ale tak dobrać znaki, by zawrzeć w nich jak najbardziej harmonijne treści z kontekstem historycznym, społecznym czy osobistym posiadacza danego imienia. Pierwszym katolickim tłumaczem całej Biblii był bł. Gabriele Allegra, tworzący wraz zespołem tzw. Biblię Betlejemską lub „Bożonarodzeniową”, a jego zmagania z tłumaczeniem imion zostały zaprezentowane w niniejszym

artykule na przykładach kilku imion: Jabes, Benoni, Benjamin, Dariusz, Jezus Chrystus. Wymagało to od całego zespołu tłumaczy niezwykle wnikliwej znajomości kultury i języka chińskiego oraz całej Biblii.

Słowa kluczowe: chińska Biblia, chińskie imiona, tłumaczenia biblijne.

Tłumaczenie Biblii na język chiński było i jest ciągłym wyzwaniem dla chrześcijan. Jest to wyzwanie większe niż tłumaczenia na jakiegokolwiek inny języki. Nie tylko ze względów na specyficzną gramatykę, komplikacje leksykalne i morfologiczne (wszak każdy język posiada jakąś specyfikę), ale także dlatego, że pisany język chiński jest nośnikiem treści pozasłownych, jest namalowanym obrazem świata. Na okładce jednej ze swoich książek próbowałem w skrócie tak to opisać:

Język chiński to królestwo znaków, którymi namalowany jest obraz świata. Znaki te mają swoją historię dwa tysiące lat starszą niż chrześcijaństwo. Chrześcijanie jednak, aby zapisać dogmaty swej wiary w języku chińskim, muszą używać tych właśnie znaków, które odwołują się do innego obrazu świata niż ten, w którym powstało chrześcijaństwo, świata wyroczeni, kości wróżebnych, taoistycznych energii, konfucjańskich cnót i buddyjskiej antropologii¹.

Wśród różnych trudności translatorskich na uwagę zasługuje problem tłumaczeń nazw własnych osobowych. Zasługuje on na uwagę z kilku względów:

1. Zazwyczaj osobowe nazwy własne na język chiński w różnych tłumaczeniach nie są tłumaczone, ale transkrybowane².
2. Owe transkrypcje są różne w różnych tłumaczeniach Biblii.
3. W Biblii hebrajskiej imiona osobowe zazwyczaj posiadają swe własne znaczenie, nie są jedynie fonetycznym wskazaniem na konkretną osobę, ale najczęściej są nośnikami pewnych treści teologicznych.
4. Chińskie osobowe nazwy własne również mają znaczenia pozafonetyczne, związane z obrazem świata, który komunikują w swej wersji pisanej³.

¹ D. KLEJNOWSKI-RÓŻYCKI 柯達理, 中国的神学。 *Teologia chińska. Uwarunkowania kulturowe pojęć trynitarnych*, Opole 2012, obwoluta.

² Należy odróżnić transliterację od transkrypcji. Transkrypcja to sposób przekładu, który polega na oddaniu brzmienia oryginału za pomocą liter języka, na który tłumaczymy. Transliteracja natomiast to technika o podobnym zastosowaniu, z tym że zamiast formy dźwiękowej oddajemy formę graficzną danego wyrazu, wykorzystując litery dostępne w alfabecie języka, na który tłumaczymy.

³ J. HRYNIEWSKA, *Współczesne imiona osobiste w języku chińskim*, „Przegląd Orientalistyczny” (2011) 3–4, s. 131–134.

5. Chińskie nazwy osób w swej tradycji historyczno-językowo-kulturowej wykształciły swe własne reguły kompozycyjne⁴.

W niniejszym artykule przyjrzymy się, na czym polega problem przekładu imion biblijnych na język chiński. Chińskojęzycznych przekładów biblijnych jest kilka, ale dla katolików szczególne znaczenie ma przekład bł. Gabriele Allegry, który z całym zespołem naukowców ukończył pierwszy, całościowy, kompletny przekład wszystkich ksiąg biblijnych na język chiński w Wigilię Bożego Narodzenia 1968 r. Stąd też tradycyjna nazwa tego tłumaczenia: „Biblia Bożonarodzeniowa”.

1. Język chiński – świat obrazów

Dla potrzeb niniejszego artykułu poniżej zostanie przywołanych kilka prostych przykładów, ukazujących, w jaki sposób pisany język chiński przekazuje poprzez obraz treści pozajęzykowe⁵. Trzeba trochę zaangażować wyobraźnię, aby w kształcie chińskich znaków odnaleźć zakodowany obraz.

女 *nǚ* – piktogram oznaczający kobietę (jest to klęcząca postać z piersiami do karmienia). Piktogram 子 *zǐ* oznacza dziecko, syna, z rozłożonymi rączkami, w pieluchach. Połączenie znaków „kobieta” i „dziecko” jest nośnikiem znaczenia: dobrze, dobry, dobro. Gdy dziecko jest z mamą (kobietą), czuje się bezpiecznie, dobrze, harmonijnie. Wygląda to tak: 好 *hǎo*.

Owych kombinacji, połączeń znaków, jest więcej. Jeśli pozostać przy wyrazie „kobieta”, to mamy do czynienia ze specyficzną kategoryzacją znaczeń.

W piśmie chińskim istnieje specyficzna kategoryzacja sensów poszczególnych wyrazów, często odległych od siebie znaczeniowo, ale w etymologicznej warstwie języka mających swoje głębokie odniesienia, np.: 女 *nǚ* – piktogram oznaczający kobietę (jest to klęcząca postać z piersiami do karmienia) odnajdziemy m.in. w takich wyrazach, jak: niewolnik, wściekłość, ciężka praca, bezpieczeństwo, dobro, zło, naciskać. Do kategoryzacji w języku chińskim służą tzw. klucze, na podstawie których tworzy się np. słowniki. Wygląda to następująco:

⁴ L. YARIV-LAOR, *Lingusitic Aspects of Translating the Bible into Chinese*, w: I. EBER, SZE-KAR WAN, K. WALF, R. MALEK (red.), *Bible in Modern China. The Literary and Intellectual Impact*, Sankt Augustin 1999, s. 101–121.

⁵ Istnieje bogata literatura z zakresu sinologicznej translatoryki i etymologii. Na potrzeby niniejszego artykułu wystarczy wymieniść: L. WIEGER, *Chinese Characters. Their Origin, Etymology, History, Calcification and Signification. A Thorough Story from Chinese Documents*, New York 1965; C. LINDQUIST, *China. Empire of Living Symbols*, Philadelphia – Cambridge 2008; *Le Grand Ricci numérique. Dictionnaire encyclopédique de la langue chinoise*, t. I, Paris 2010 (dalej : G.R.).

- 奴 *nú* – niewolnik (kobieta + ręka: kobieta pod ręką pana);
 怒 *nù* – wściekłość, furia (kobieta + ręka: niewolnik + serce, czyli jeśli kobieta jest bita przez pana, to sercu towarzyszy uczucie wściekłości);
 努 *nǔ* – ciężka praca (kobieta + ręka = niewolnik + męska siła);
 安 *ān* – pokój, łagodność, bezpieczeństwo (kobieta siedząca pod dachem domu);
 好 *hǎo* – dobrze, dobry, dobro (kobieta + dziecko: gdy dziecko jest przy piersi kobiety, to jest mu dobrze);
 姦 *jiān* – cudzołóstwo, gwałcić, uwodzić, zło (wiele kobiet);
 按 *àn* – powściągać, powstrzymywać, naciskać, pchać (ręka + łagodność, pokój)⁶.

Innymi dobrymi przykładami, które pomogą zrozumieć, na czym polega obraz świata zakodowany w chińskich znakach, są:

- Państwo 國 *guó*, gdzie w ograniczonym terytorium (kwadrat) znajduje się halabarda i usta (mały kwadrat wewnątrz dużego). Z obrazu można wyprowadzić definicję państwa jako określonego terytorium, które trzeba obronić i w obrębie którego znajdują się ludzie (usta), które należy wyżywić.
- Środek 中 *zhōng* – to średnica przecinająca środek koła (pierwotnie było to koło, teraz jest kwadrat). Stąd też nazwa Chin *Zhōngguó* 中國, czyli Państwo Środka, które to państwo, według chińskiej kosmologii, znajduje się w środku relacji kosmicznych.
- Król 王 *wáng* – to ktoś, kto pośredniczy między niebem a ziemią, wprowadza między siłami harmonię.
- Oko 目 *mù* – źrenica między łukami brwi. Pismo chińskie uległo kwadratyзації w swym rozwoju historycznym. Pierwotnie miało linie płynne i giętkie, czego przykłady mamy na starożytnych naczyniach z brązu. Gdy zmieniły się narzędzia pisarskie na jedwab i pędzle, okazało się, że łatwiej pisać linie proste niż okrągłe, co nie powodowało fałdowania się jedwabiu w czasie pisania.
- Słońce 日 *rì* – pierwotnie był to okrąg z kropką w środku.
- Drzewo 木 *mù* – pień drzewa z koroną i opadającymi gałęziami.
- Korzeń 本 *běn* – pień drzewa jak w powyższym przykładzie, z zaznaczonym na dole, niejako odciętym, korzeniem.
- Japonia 日本 *Rìběn*, czyli tam, gdzie słońce ma swój korzeń, początek.
- Dom to dach, pod którym znajduje się inwentarz (świnia) 家 (w hieroglifach egipskich jest inaczej: „dom” kojarzy się w pierwszym rzędzie z murami i z wejściem □).

⁶ D. KLEJNOWSKI-RÓŻYCKI 柯達理, 中国的神学, s. 96.

Na powyższych przykładach możemy sobie uświadomić, że zapisanie czegoś po chińsku, np. pod względem fonetycznym, może nieść ze sobą pozafonetyczne, zupełnie odmienne znaczenia. W przekładzie imion własnych jest to szczególnie ważne.

2. Imiona chińskie

Imiona chińskie mają swoją utrwaloną konstrukcję. Nie będę rozwijał tego tematu, ponieważ omówiłem go w innym miejscu⁷, a dla potrzeb niniejszego artykułu posłużę się przykładem.

Zdarza się, że Europejczyk spotka na ulicach swych metropolii chińskiego studenta, który oferuje usługi wykaligrafowania imienia i nazwiska swego klienta w chińskich znakach. Europejczyk nie za bardzo wie, na czym ten proceder polega, ale cieszy się z egzotycznego napisu, ufając, że jest to prosty przekład jego osobowej nazwy. Tymczasem sprawa jest o wiele bardziej złożona.

Chińczyków w świecie wnet będzie 2 miliardy. Cała ta olbrzymia masa ludzi używa jedynie około 200 nazwisk, przeważnie jednoznakowych. Czyli wszystkie nazwiska Chińczyków wyczerpują się w 200 znakach, z których każdy ma jakieś znaczenie, konotacje, będzie przywoływał jakiś obraz. I w nazwie Chińczyka jest to pierwszy znak, którym się określa. Np. mam kolegę, koreańskiego księdza, który ma na nazwisko „Złoty”, czyli Jīn 金 (Polak powinien to wymówić po mandaryńsku jako „*dzin*”, a po koreańsku – „*kim*”). I to jest jego oficjalna nazwa, która jest ekwiwalentem nazwiska. Nawet w relacjach koleżeńskich zwracamy się do siebie po nazwisku: Jin Shenfu – czyli „Księżę Jīn”. A on do mnie mówi: „Księżę Kē”. Jego nazwisko jest odziedziczone najczęściej po ojcu, które nosi cała rodzina i kilkadziesiąt milionów innych „Złotych”. Jeśli jest młody, to rodzice, ciocie, wujkowie i bliscy znajomi mogą używać określenia 小金 *Xiǎo Jīn*, czyli Mały Jīn, a koledzy w szkole, z którymi jest w jednej „paczce”, mówią na niego 老金 *Lǎo Jīn*, czyli Stary Jīn.

Następne dwa znaki jest to ekwiwalent europejskiego imienia, które nadają rodzice w sposób dowolny, najczęściej wyrażając jakieś życzenie co do przyszłości dziecka, czy jakąś cechę, którą chcą utrwalić w nazwie dziecka. I tu mogą sobie wymyślić najprzeróżniejsze kombinacje. Imion w Chinach jest nieskończona liczba. Przy czym nie ma klarownego podziału na imiona męskie i żeńskie, jednak najczęściej męskie będą związane z siłą, blaskiem, mądrością, bogactwem, a żeńskie z pięknem, zapachem, delikatnością itd.

⁷ TENZE, *Chińskie osobowe nazwy własne*, „Nurt SVD” 48 (2014) 2, s. 74–86.

Mój kolega 金 Jīn ma na imię 旻奎 Mínguī, czyli w uproszczeniu: Niebiańska Konstelacja. Chińczycy nie używają imion w znaczeniu europejskim: Paweł, Barbara, Katarzyna, Dariusz. Jeśli próbują przetłumaczyć europejskie imiona, to szukają jedynie podobieństw fonetycznych, ale znaczenie tych imion bywa dziwaczne. Np. imię Barbara można zapisać 巴巴拉 (*bābālā*). W języku chińskim nie ma czystego „r” (jest powiązane „ż”), więc trzeba je pominąć. Jest to dwukrotnie przedstawiony wąż, pyton 巴 z podniesioną głową oraz 拉 – słowo z ideą ciągnięcia, przeciągania, zabawy. Jednak można by zapisać także na kilkadziesiąt innych sposobów, ponieważ jest kilkadziesiąt „ba” i kilkadziesiąt „la” w języku chińskim, ale każde o innym znaczeniu. Np. można by zapisać (używając także tylko pierwszych tonów): 叭邐 (*bābālā*), a kolejne znaki oznaczają mniej więcej „Osiem, Trąbka, Niechlujny”, czyli osiem niechlujnych trąbek. Wy-mowa jest ta sama, ale znaczenie inne. Dodatkowo wprowadza to pewne zamieszanie: pierwszy znak udaje chińskie nazwisko, a dwa pozostałe chińskie imię, przy czym jest tak skomponowane, że każdy Chińczyk od razu zauważy, że nie jest to oryginalna nazwa osobowa, ale żart, który przybiera niestosowne znaczenia odnośnie do osoby. Z takim problemem spotkali się pierwsi misjonarze Chin, gdy próbowali zapisać imię Jezusa Chrystusa Mesjasza. Pomagający im w tłumaczeniach buddyjscy mnisi dobrali takie znaki, które co prawda w warstwie fonetycznej przypominały słowo „mesjasz”, jednak w warstwie graficznej znaki przedstawiały m.in. biegające szczury. Stąd też dobór znaków, jakimi oddaje się tłumaczenia imion, jest niezwykle istotny, gdyż może mieć konotacje, których absolutnie nie chcielibyśmy⁸. Ponadto w takich przekładach czasem długie, wielosylabiczne nazwiska i imiona, tłumacząc na chiński, najczęściej redukuje się do trzech znaków (tym samym sylab), aby oddać osobową nazwę własną. Nie inaczej czyni się z różnymi imionami biblijnymi, chyba że przemawiają ważne racje, by uczynić inaczej. Jednak wtedy, gdy użyjemy większej liczby sylab, automatycznie zakomunikujemy „niechińskość” imienia osoby.

Jak zatem napisać swoją osobową nazwę własną po chińsku? Europejskiego nazwiska przeciętny Chińczyk nie wymówi ani nie zapamięta. Tak jak przeciętny Europejczyk chińskiego. Dlatego, aby zsinizować swą nazwę, Europejczycy używają najczęściej pierwszej sylaby swojego nazwiska i szukają odpowiednika w nazwiskach chińskich. Następnie szukają dwóch sylab jakoś podobnych do sylab występujących w imieniu, oddając je takimi znakami, które odpowiadają ich charakterowi, dążeniom, wyobrażeniom o sobie. Często zaprzyjaźnieni Chińczycy, którym udało się poznać charakter danego Europejczyka, pomagają w odpowiednim dobraniu nazwy.

⁸ J.O. ZETZSCHE, *Indigenizing the „Name above All Names”*: Chinese transliterations of Jesus Christ, w: R. MALEK (red.), *The Chinese Face of Jesus Christ*, t. I, Sankt Augustin 2002, s. 141–155.

Zobaczmy to na przykładzie ks. prof. Zbigniewa Wesołowskiego – sinologa, profesora Uniwersytetu *Fu Jen* w Taipei, pracującego w Chinach, a obecnie redaktora naczelnego Instytutu *Monumenta Serica* w Sankt Augustin. Oprócz tego, że zawsze, kiedy tylko jest to możliwe, podkreśla swoje polskie nazwisko i imię, i męczy Chińczyków, żeby znaleźli w edytorach tekstu literkę „ł” w nazwisku, to dodatkowo podpisuje się po chińsku i wszyscy go znają jako Ksiądz Wei, czyli Wei Shenfu (czyt. *lej szenfu*). Po chińsku jego nazwisko i imię wygląda tak: 魏思齊, czyli *Wèi Sīqí* (czyt. *Łej Syći*). *Wèi* jest nazwiskiem jednej z chińskich dynastii cesarskich i ma bogate znaczenie, wynikające ze składowych elementów znaku, nieprzetłumaczalne na jeden wyraz. W tym znaku jest obecny obraz ducha, kobiety, ziarna, znak jest nośnikiem idei wydajności, powierzenia. Następnie 思 *sī* oznacza myśleć, rozważać; składa się ten znak u góry z obrazu pola i z serca na dole. Druga część imienia 齊 *qí* zawiera idee uporządkowania, schludności, „razem”, wypełnienia, za pomocą piktogramu przedstawiającego łodygę zboża w polu, czyli można by przetłumaczyć, bardzo uproszczając: Wydajny-Rozważny-Uporządkowany. Oczywiście ks. Zbyszek oburzyłby się na tak skrajne uproszczenie sprawy, ale rzeczywiście oddaje to coś z charakteru człowieka, który jest tytanem pracy i rozważnym naukowcem.

3. Trudności chińskich tłumaczeń biblijnych

Po sporze o ryty chińskie nigdy chrześcijaństwo w Chinach nie osiągnęło wolności, zwłaszcza chrześcijaństwo katolickie. Prześladowania, izolacja, trudności komunikacyjne sprawiły, że księża, katecheci, teologowie dokonywali tłumaczeń na użytek duszpasterski. Tłumaczenia te często nie wychodziły poza granice danej prowincji, a różnice pomiędzy poszczególnymi tłumaczeniami pogłębiały się⁹.

Powstające równoległe tłumaczenia protestanckie podkreślały różnice w stosunku do wersji katolickich. Dopiero w 1924 r., na Pierwszym Synodzie Kościoła Chińskiego, udało się ujednoczyć słownictwo, katechizmy, podstawowe modlitwy w całym kraju. Jeżeli chodzi o tłumaczenie biblijne, to dopiero dzięki pracy bł. Gabriele Maria Allegry 雷永明 (*Léi Yǒngmíng*) ukończono w 1968 r. pierwsze, katolickie, całościowe tłumaczenie Biblii z języków oryginalnych na język chiński, tzw. tłumaczenie franciszkańskie, „Biblia Bożonarodzeniowa”, „Biblia Betlejemska”, „Biblia Allegry”, „Biblia szkocka”, „Wersja Studium Biblijnego”, „Wersja Dunsza Szkota” „思高本 *Sīgāo Běn*”.

⁹ Artykuł, który naświetla owe trudności: P. JEANNE, *Historia tłumaczenia tekstów chrześcijańskich na język chiński*, „Chiny Dzisiaj” 7 (2012) 3–4, s. 31–34.

Gabriele Maria Allegra urodził się w 1907 r. w San Giovanni la Punta (Sycylia). W 1923 r. wstąpił do nowicjatu braci mniejszych w Bronte. W latach 1926–1930 studiował w Kolegium Międzynarodowym *Sant'Antonio* w Rzymie, gdzie podjął decyzję o przetłumaczeniu Biblii na język chiński. W latach 1931–1940 pracował na misjach w Hengyang w Chinach, gdzie rozpoczął samodzielnie tłumaczyć Pismo Święte. Ukończył kilka kursów biblistyki we Włoszech. Znał się z Teilhardem de Chardin, prowadził ożywioną korespondencję z Maksymilianem Marią Kolbe. W 1945 r. założył Studium Biblijne w Pekinie, które z czasem z powodów politycznych zostało przeniesione do Hongkongu. Pracował ze stworzonym przez siebie całym zespołem sinologów-biblistów. W 1968 r. opublikował pierwszą, „katolicką”, całą Biblię w jednym tomie w języku chińskim. Władał 11 językami. Zmarł w Hongkongu w 1976 r.¹⁰ Jego dziedzictwo translatorskie, osadzone w kulturze chińskiej, można porównać z pracą, jaką wykonał św. Hieronim, tworzący Wulgatę.

4. Przykłady przekładów imion biblijnych w „Biblii Allegry”

„Biblia Allegry”, czyli 思高圣经 *Sīgāo Shèngjīng*¹¹, bazuje na wielu dotychczasowych tłumaczeniach ksiąg biblijnych zarówno protestanckich, jak i katolickich. Historia tego tłumaczenia, zasady, problemy translatorskie, dialog kulturowy świata Biblii i cywilizacji chińskiej – wszystkie te zagadnienia są niezwykle fascynujące i wymagałyby osobnego opracowania. W niniejszym artykule chcemy się przyjrzeć jedynie bardzo wąskiemu problemowi przetłumaczenia imion własnych na język chiński. Odpowiedzieć na pytanie: Jak radzono sobie z przekładem imion własnych w „Biblii Betlejemskiej”? Jak problem przekładu imion własnych, osobowych nazw, wyraża się w doborze określonych znaków, które niosą dodatkową treść? Zobaczmy to na kilku przykładach.

4.1. Jabes

W 1 Krn 4,9-10 wśród wymienionych pokoleń Judy narracja zatrzymuje się na chwilę przy Jabesie, ukazując siłę jego modlitwy, pokonującej jakąś trudność, ból, zakodowane w imieniu¹²:

¹⁰ M. WACH, *Apostoł narodu chińskiego. Ojciec Gabriele Allegra OFM (1907–1976)*, „Chiny Dzisiaj” 7 (2012) 3–4, s. 42–47; L. ANASTASI, *Il ven. Gabriele Allegra, fondatore del Centro Sociale Cristiano*, „L'Osservatore Romano” 142 (2002) 111, s. 5.

¹¹ 思高繁体聖經, <http://www.creadbible.org/Chinese%20Bible/sigao> (18.08.2018). *Sīgāo Běn* 思高本 oznacza Wersja (本) Studium Biblijnego, a dosłownie: (Dunsa) Szkota 思高 Wersja 本.

¹² B.H. WILKINSON, *Modlitwa Jabesa*, tłum. M. Welman, I. Sielski, Warszawa 2006.

Jabes był bardziej poważany niż jego bracia. Matka jego dała mu na imię Jabes, mówiąc: „Ponieważ w bólu urodziłam»¹³. A wzywał Jabes Boga Izraela, mówiąc: „Obyś skutecznie mi błogosławił i rozszerzył granice moje, a ręka Twoja była ze mną, i obyś zachował mnie od złego, a utrapienie moje się skończy!” I sprawił Bóg to, o co on prosił.

W „Biblii Betlejemskiej” imię Jabes zostało przetłumaczone na 雅貝茲 *yǎ bèi zī*, czyli w uproszczeniu: elegancja + pieniądze + siennik.

Pierwszy znak, 雅 *yǎ*, jest znakiem złożonym, oznaczającym: wytworny, elegancki, wyrafinowany, wypolerowany. Ale także: odpowiedni, solidny, sprawiedliwy, prawidłowy. Składa się z piktogramu ptaszka 隹 *zhuī* (człowiek: *ren* i pan: *zhu*) i fonetycznego 牙 *yá*, które oznacza zęby. Ząb, zwłaszcza ząb wilka czy niebezpiecznego psa, był pewnego rodzaju trofeum silnego przywódcy, ozdobą na jego szyi. Piękne, zdrowe, wypolerowane zęby komunikują elegancję, która jest pełna wdzięku jak ptaszek.

Drugi znak przedstawia muszlę, skorupę: 貝 (*bèi*). Znak ten zawiera w sobie idee: skorupiaka, skorupy, powłoki, porcelany, a także pieniądza, wymiany. W początkach cywilizacji chińskiej muszle były formą pieniądza, płacąc muszlami, wymieniano towar, stąd znak ten wszedł w klucz słów związanych z pieniędzmi. Następnie wygląd muszli miał cechy wspólne z ceramiką, porcelaną¹⁴.

Trzeci znak, 茲 *zī*, u góry przedstawia trawę, a na dole jedwab. Przywodzi na myśl trawę, która jest tak miękka, jak jedwab. Znak ten oznacza siennik (materac z trawy), a z dodatkiem klucza wody 滋 *zī* występuje w wyrazach: niniejszym, teraz, oznaczających czas terażniejszy, a także: więcej.

Tymi samymi znakami „Biblia Betlejemka” nazywa także terytorium Jabesa (1 Krn 2,55). Być może w trzecim znaku zawarta jest idea poszerzenia granic Jabesa, którego terytorium było żyzną doliną, gdzie mogły się wypasać zwierzęta, obfitą w miękką, soczystą trawę. A może chodzi o siennik-łóże, mające przypomnieć bolesne wody płodowe, o których mówi matka Jabesa, co też próbowała zakodować w jego hebrajskim imieniu? Owa wieloznaczność jest jak najbardziej pożądana: czym więcej skojarzeń, sugestywności, nieokreśloności, tym bardziej znajdujemy się w chińskiej konwencji językowej. Znaki chińskie rozpoznaje się bardziej jak czyjąś twarz, z różnymi odcieniami znaczeniowymi, niedookreślonymi precyzyjnie, niż jak definicję o jednoznacznie zamkniętym zakresie znaczeniowym. Można zatem powiedzieć, że dobór zna-

¹³ Por. 1 Krn 35,18, hebr. *oseb* = „ból”.

¹⁴ 王宏源 WANG HONGYUAN, 汉字字源入门. *Aux sources de l'écriture chinoise*, 北京 Beijing: 华语教学出版社 Sinolingua 1997, s. 47; R. HARBAUGH, 中文字譜 [Zhōngwén zì pǔ]. *Chinese Characters. A Genealogy and Dictionary*, Yale 1998, 150-1, 96-30 (dalej: 中文字譜); 李乐毅, 汉字演变五百例修订版, 北京: 北京语言大学出版社 2006, s. 10.

ków przez Gabriele Allegre świadczy o jego dogłębnym zrozumieniu kultury chińskiej¹⁵.

Podsumowując znaczenia chińskich znaków użytych w imieniu Jabesa, należy zauważyć, że 雅貝茲 *yǎ bèi zī* to ktoś elegancki, mający wyższą pozycję społeczną, bogaty, jakoś związany z miękkością traw. Czy to są dobre skojarzenia, związane z tekstem biblijnym?:

„Jabes był bardziej poważany niż jego bracia...”

„w bólu go porodziłam... (materac, siennik?)”

„Obyś i rozszerzył granice moje... (terytoria? pastwiska? miękkość trawy?)” (1 Krn 4,9-10).

4.2. Benjamin

W Rdz 35,18 czytamy o dwóch formach imienia nadanego chłopcu:

Ona jednak, gdy życie z niej uchodziło, bo konała, nazwała swego syna Benoni; lecz ojciec dał mu imię Benjamin.

Ben-oni – „syn mojej boleści”, *Benjamin* – „syn prawicy” (która oznaczała dobrą wróżbę), a więc tyle, co polskie „Szczęsny”. Pierwsze imię, Benoni, przetłumaczono na chiński jako 本敖尼 *běn áo ní*, a drugie – Benjamin – jako: 本雅明 *běn yǎ míng*, tak dobierając znaki, aby korespondowały z hebrajskimi znaczeniami.

Benoni – syn mojej boleści – 本敖尼 *běn áo ní*, to w uproszczeniu: korzeń + tułać się (tam i z powrotem) + utrudniać.

¹⁵ „Idealem wszelkiej sztuki chińskiej – czy będzie to poezja, malarstwo, czy cokolwiek innego – jest sugestywność, a nie precyzja. W poezji tym, co poeta zamierza przekazać, często nie jest to, co bezpośrednio mówi, lecz to, czego nie mówi. Zgodnie z chińską tradycją literacką w dobrej poezji «liczba słów jest ograniczona, ale myśli, jakie poezja ta nasuwa, są nieograniczone». Tak więc inteligentny czytelnik poezji czyta to, czego nie ma w utworze, a dobry czytelnik książki czyta «to, co znajduje się między wierszami». Taki jest ideał sztuki chińskiej, a ideał ten odzwierciedla sposób, w jaki wypowiadają się filozofowie chińscy. (...) Przekład, poza wszystkim innym, jest tylko interpretacją. Gdy tłumaczymy jakieś zdanie, na przykład z *Laozi*, podajemy własną interpretację jego znaczenia. Jednak przekład jest w stanie przekazywać tylko jedną myśl, podczas gdy oryginał w rzeczywistości może zawierać wiele innych myśli, oprócz tej jednej, podanej przez tłumacza. Oryginał jest sugestywny, natomiast przekład nie jest i nie może być sugestywny. Traci on więc wiele z bogactwa właściwego oryginałowi”; Y. FENG, *Krótką historią filozofii chińskiej*, tłum. M. Zagrodzki, Warszawa 2001, s. 16–18. G. Allegra dokonał czegoś odwrotnego: musiał nadać imionom dodatkową sugestywność, czerpiąc z całego kontekstu historyczno-społecznego danej osoby, by w jej imieniu, oddanym znakami chińskimi, zakodować harmonizujące z nią znaczenia. Oczywiście część osobowych nazw własnych przejął ze wcześniejszych tłumaczeń, wybierając to, które uznał za najlepiej oddające niuanse sugestywności chińskich znaczeń. Niemniej jego wybory i tłumaczenia zasługują na uwagę i docenienie; F. JULLIEN, *Pochwała nieokreśloności. Zapiski o myśli i estetyce Chin*, tłum. B. Szymańska, A. Śpiewak, Kraków 2006; TENŹE, *Drogą okrężną wprost do celu. Strategie sensu w Chinach i Grecji*, tłum. M. Falski, Kraków 2006.

本 *běn* – znak ten ukazuje drzewo z gałęziami, a na dole odcięty kawałek korzenia. Oznacza korzeń, początek, zasadę.

敖 *áo* – oznacza: piąć się, włóczyć, wędrować, mówić chaotycznie. Znak ten jest złożony. Składa się ze znaku „wychodzić” 出 *chu*, zapisywanego tu jako 士 *shi* oraz 放 *fang* – wkładać, położyć, pozostawiać, cierpliwie znosić, pobłażać, odpuszczając¹⁶.

尼 *ní* – utrudniać, zatrzymywać, przeszkadzać, być zauroczonym, zaślepionym¹⁷. Jest to też znak złożony z ciała osoby 尸 *shi* oraz kręcenia się wokół osoby 匕 *bi*, co w jakiś sposób jest związane z ideą porównywania 比 *bi*.

Beniamin – syn prawicy – 本雅明 *běn yǎ míng* – to w uproszczeniu: korzeń + elegancki + świetlisty.

Dwa pierwsze znaki omawiane już były wyżej: 本 *běn* i 雅 *yǎ* (przy Jabesie). Trzeci znak, 明 *míng*, oznacza blask, światło, jasność. Składa się ze słońca 日 *rì* i księżycy 月 *yuè*.

Zatem w „Biblii franciszkańskiej” przetłumaczono: Benoni – syn mojej boleści – na: 本敖尼 *běn áo ní* jako (w przybliżeniu): „początek trudnej tułaczki”; a Beniamin – syn prawicy – na: 本雅明 *běn yǎ míng* – „początek eleganckiego blasku”.

Można zapytać, czy te tłumaczenia są dobre. Język chiński daje tu wiele możliwości, ale – jak się wydaje – owe tłumaczenia są nośnikami podstawowych treści: w pierwszym wypadku związanej z bólem, a w drugim – ze szczęściem.

4.3. Dariusz

Dariusz to imię biblijne, ale nie hebrajskie. Zapożyczono zostało z języka perskiego, gdzie miało formę Dārayavahuš (dzisiaj: دارا یوش), a zostało utworzone z elementów *daraya* – „posiadać” i *vahu* – „dobro”. W związku z tym pierwotne znaczenie imienia można objaśnić jako „ten, który jest dobry”, albo „posiadający dobro”. Weszło do Europy poprzez greckie Dareios i następnie łacińskie Darius. Było to imię królów perskich¹⁸.

W Biblii spotykamy to imię w Ezd 4,5 i 4,24. „Biblia Allegrzy” tłumaczy je jako 達理阿 *dá lǐ ā*. Użyto do tego imienia bardzo wyszukanych znaków, istotnych w filozofii chińskiej. Warto podkreślić, że w książkach historycznych imiona wszystkich trzech królów Dariuszów perskich jest tłumaczone na 大流士 *dà liú shì* (wielki + nurt, przepływ + żołnierz, mężczyzna, uczoney).

¹⁶ 中文字譜, 94-13.

¹⁷ G.R. nr 8145.

¹⁸ J. GRZENIA, *Słownik imion*, Warszawa 2002.

Znak 達 *dá* ma wiele znaczeń utrwalonych już w starożytności. Sam obraz znaku po lewej stronie przedstawia drogę, postęp, postępować, iść, podążać, penetrować. Po prawej u góry ukazuje ziemię 土 *tǔ*, a poniżej jagnię, owcę 羊 *yáng*. Znak obrazuje ceremonial rozcinania owiec w głąb, jako składnej ofiary, będący potem metaforą trafiania w sedno sprawy, dotarcia do celu, w głąb tajemnicy, przenikać. Dzisiejsze znaczenia są następujące: ruch, dotrzeć, osiągnąć, przenieść, wyrazić¹⁹. Grand Ricci podaje wiele kolejnych znaczeń 達 *dá*²⁰: postępować na przód bez przeszkód, przebyć/przemierzyć sprawnie, rozprzestrzeniać, komunikować, osiągnąć, dojść do czegoś, rozkwitać (o roślinach), tryskać (o źródle), wychodzić z matczynej łona, rodzić, przenikać umysłem, duchem, rozumieć, wiedzieć, znać. W tradycyjnej medycynie chińskiej 達 *dá* oznacza metodę terapeutyczną polegającą na usunięciu schorzenia poprzez wniknięcie w chorą tkankę i zmuszenie jej do wyjścia na zewnątrz. Dalsze znaczenia to: ujawniać, ukazywać (swe cnoty), rozlewać, rozprzestrzeniać, wyrażać, nauczać, czynić zrozumiałym, oznajmiać, ogłaszać, uniwersalny, powszechny, ogólny, szeroki, wszędzie, kompletnie, całkowicie, cały/wszystko bez wyjątku, ustanawiać, decydować. W filozofii chińskiej, w daoizmie 達 *dá* oznacza lekceważenie konwencji moralnych i społecznych, u niektórych taoistów oznaczało pewne zaniedbanie niektórych konwencjonalnych zachowań, aby lepiej dotrzeć do nieba. 達 *dá* oznacza także: odpowiedni, zgodny, rekomendacja, okno, skoczny, podskakujący, błąkać się, włóczyć.

Drugi znak to 理 *lǐ*. Jest on mocno związany z filozofią od starożytności i wyraża ideę wzorca, zasady, rozumności. Według Harbaugha 理 *lǐ* oznacza: tworzyć nefryt, teksturę, ziarno, rozum, logikę, zarządzać, administrować, sprawować władzę, aranżować, uznawać²¹. Obraz znaku jest złożony z nefrytu/agatu 玉 *yù* oraz 里 *lǐ* (u góry pole, na dole ziemia) będącego jednostką miary odległości. Według Grand Ricci 里 *lǐ* przyjmuje następujące znaczenia²²: przecinać/rozcinać nefryt; włókna drewna, kamienia, naczynia ciała; dyrygować, regulować, organizować, aranżować, wydawać dyspozycje, leczyć; wprowadzać pokój, ustalać kolejność; pokój, porządek, korzystnie, dobrze; dyspozycje, artykuły, ustawy; rozum, rozumny, sensowny, zdroworozsądkowy; zasada, norma, prawda, zasady moralne.

W filozofii chińskiej 里 *lǐ* są to linie, które prowadzą, konstytuują i determinują jakości, cechy wszystkich bytów. Jest to *principium*, które jest regulującą podstawą struktury wszystkich rzeczy istniejących (neokonfucjanizm), racją,

¹⁹ 中文字譜, 39-4.

²⁰ G.R. nr 10226.

²¹ 中文字譜, 111-20.

²² G.R. nr 6868.

zasadą rzeczy, która determinuje i umożliwia ekspresję substancjalną tchnienia (氣 *qi*); 里 *lǐ* oznacza także rozumować, czyli odnajdywać rozumne linie łączące i strukturyzujące byty i zdarzenia. W tradycyjnej medycynie chińskiej 里 *lǐ* oznacza intymne naturalne struktury (五理 *wǔ lǐ*), teksturę tkanki (skóry i błon wewnętrznych). Znaczą także: odrestaurować, przywrócić, dostosować, wprawić w naturalny ruch, obieg (w terapii). W buddyzmie 里 *lǐ* oznacza zasadę absolutną, porządek kosmiczny, najwyższą prawdę, takość. Inne znaczenia to: grać (muzykę), powtarzać (lekcję), zwracać na coś uwagę, rozumieć, rozróżniać, sędzia, nauki przyrodnicze (zwłaszcza fizyka).

Trzeci znak użyty w imieniu króla perskiego Dariusza to 阿 *ā*. Składa się z pagórka (po lewej) oraz fonetycznego „a” i w języku chińskim służy jako partykuła wykrzyknikowa: „a!” Jeśli jest przed wyrazem, czyta się ją jako e i służy do podkreślenia godności osoby, staje się zwrotem pochlebnym²³. Można by to oddać słowem: dostojny, wielebny, chwalebny, czcigodny.

Jak zatem oddać owo 達理阿 *Dá lǐ ā*? Jako Dostojny Przenikający Kamienie (nefrytu)? Dostojny Przenikający Rozum? Chwalebna Ekspresja Tajemnicy? Każde tłumaczenie będzie zubożeniem interpretacyjnym. Znaków chińskich nie czyta się tak, jak liter, ale rozpoznaje się tak, jak twarze, z wieloma cechami, których nie można oddać w jednym wyrazie. W tłumaczeniu takich imion, które mają coraz bardziej utrwaloną formę, choć bardzo niekorzystną, jak 大流士 *dà liú shì* i zmiana na 達理阿 *dá lǐ ā*, ocena nie jest taka jednoznaczna. Czy należy oddać pewien kontekst treściowy, biblijny w tłumaczeniu imienia, czy też skorzystać z istniejących form, ale zmieniających znaczeniowy kontekst? Allegra wybrał pierwszą opcję.

4.4. Jezus Chrystus

Imieniu Jezusa Chrystusa poświęciłem część jednej z moich publikacji, gdzie bardziej szczegółowo omawiam temat i odsyłam do tamtego tekstu²⁴. Na użytek niniejszego artykułu wyeksponuję jedynie problemy translatorskie. „Biblia Allegrzy” przyjmuje już wypracowane wcześniej znaki na określenie Jezusa Chrystusa: 耶穌基督 *Yēsū Jīdū*. W języku chińskim w uproszeniu oznacza: radosny (syn Ye) + zmartwychwstały + fundament + doglądający (dozorca, np. owiec).

Pierwszy znak, 耶 *yē*, przedstawia po lewej stronie ucho 耳 *ěr*, a po prawej stronie obwarowane miasto 邑 *yì* (w formie klucza, znajdującego się po prawej stronie wielu wyrazów)²⁵. 邑 *yì* to otoczony mur 阝 *wéi* i oficjalna pieczęć 卩 *jíe*

²³ 中文字譜, 27-22.

²⁴ D. KLEJNOWSKI-RÓŻYCKI 柯達理, 中国的神学, s. 228n.

²⁵ 王宏源 WANG HONGYUAN, *tamże*, s. 96.

(podobna do 巴)²⁶. 耶 *yé* jest bądź to partykułą pytającą, bądź też eufoniczną, wyrażającą okrzyk radości, radość. Ponadto słowo to jest związane ze słowem 爺 *yé* – Ojciec (górnym znakiem 爸 *bà*), który nazywa się 耶 *yé* albo 耶 *yē*. Ma to związek z imieniem Boga Jahwe, które przez tłumaczenia Świadców Jehowy utrwaliło się w Chinach pod nazwą 耶和華 *Yēhéhuá*, czyli Jehowa. Pierwszy znak byłby ekwiwalentem „nazwiska Boga” jako 耶 *Yē*, czyli można by zapisać Jego nazwę: *Yē Héhuá* (okrzyk radości/pytanie + harmonia + rozkwit/światło). Stąd Jezus niejako nosi nazwisko swego Ojca, będąc tak samo 耶 *Yē*, owym „radosnym pytaniem”.

Drugi znak Imienia Jezus to 穌 (穌) *sū*, który przedstawia kielkujące ziarno zboża (ryżu) 禾 *hé* oraz znak odgrywający rolę fonetyczną 魚 *yú*, a obrazujący zarzucaną na ryby sieć i znaczący „ryby”. Znak 穌 (穌) *sū* oznacza: ożywać, powracać/przywracać do życia²⁷, odrodzić, zmartwychwstać²⁸.

基 *jī* jest znakiem, który jest używany już w tekstach starożytnych, a dziś oznacza: bazę, fundament jakiejś konstrukcji, *principium*, korzeń, początek, rozpoczynać, opierać się na czymś, rozpoczynać od czegoś; według czegoś, na podstawie czegoś, zgodnie z, fundować, ustanawiać, wznosić, konstruować, robić plan, projekt, projektować. W znaczeniu archaicznym oznacza przestrzeń pomiędzy budynkiem a świątynią; własność, domenę²⁹. Znak 基 *jī* przedstawia ziemię 土 *tǔ* i fonetyczne 其 *qí* (taboret z koszem na górze). Oznacza podstawę, fundację, założenie³⁰. Według Li Leyi 基 *jī* w swej etymologii oznacza: start, pierwszy, początek³¹. W najstarszym słowniku etymologicznym 說文解字 *Shuōwén Jiězì* podane jest znaczenie słowa 基 *jī*: podstawa, fundament muru³².

Znak 督 *dū* ukazuje oko 目 *mù* oraz fonetyczny 叔 *shū* zebrany groszek. Oznacza: kontrolować³³. W całości znak 督 *dū* oznacza: czuwać, sprawdzać, kontrolować; a także: generał, przełożony generałów, gubernator, kontroler państwowy. Oznacza także: udzielać reprimendy, korygować; prawo, dokładnie, poprawnie, świetnie, aranżować, organizować; środek, naciskać na, nakłaniać, zachęcać. Jest to także jedno z nazwisk chińskich. Bliskie znaczeniowo jest słowo 篤 *dǔ* – szczerzy, poważny, wierny³⁴. Zatem w „Biblii Allegrzy” Jezus Chrystus

²⁶ 中文字譜, 137-29.

²⁷ G.R. nr 10034.

²⁸ 中文字譜, 180-4.

²⁹ G.R. nr 779.

³⁰ 中文字譜, s. 144.

³¹ 李乐毅, *tamże*, s. 147.

³² G.R. nr 779.

³³ 中文字譜, s. 299.

³⁴ G.R. nr 11652.

to 耶穌基督 *Yēsū Jīdū*: radosny (syn Ye) + zmartwychwstały + fundament + czuwający (dogładający, np. owiec).

Imię Jezusa Chrystusa dla chrześcijan jest szczególnie ważne. Ma niezwykle skomplikowaną i burzliwą historię chińskich tłumaczeń. Jednak ostatecznie utrwalone znaki posiadają jak najlepsze konotacje.

5. Podsumowanie

„Biblia Betlejemaska” starannie dobiera przekład imion biblijnych. Jednak imiona biblijne najczęściej nie są tłumaczone, ale transkrybowane, z dużą dbałością o dobranie takich znaków, które harmonizują z sensem hebrajskim i greckim. W chińskich tłumaczeniach biblijnych, ze względu na poruszanie się w królestwie znaków o złożonej strukturze znaczeniowej, dochodzi zazwyczaj do poszerzenia pola semantycznego: w języku chińskim tłumaczenia imion zdobywają nowe terytoria. Takie tłumaczenia nadają nowy smak oryginalnemu tekstowi biblijnemu, roztaczając przestrzenie przekraczające hebrajski oryginał.

Bibliografia

- ANASTASI L., *Il ven. Gabriele Allegra, fondatore del Centro Sociale Cristiano*, „L'Osservatore Romano” 142 (2002) 111, s. 5.
- FENG Y., *Krótką historia filozofii chińskiej*, tłum. M. Zagrodzki, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2001
- GRZENIA J., *Słownik imion*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2002.
- HARBAUGH R., 中文字譜 [*Zhōngwén zì pǔ*]. *Chinese Characters. A Genealogy and Dictionary*, Yale: Yale University Press 1998.
- HRYNIEWSKA J., *Współczesne imiona osobiste w języku chińskim*, „Przegląd Orientalistyczny” (2011) 3–4, s. 131–141.
- JEANNE P., *Historia tłumaczenia tekstów chrześcijańskich na język chiński*, tłum. S. Rakus, „Chiny Dzisiaj” 7 (2012) 3–4, s. 31–34.
- JULLIEN F., *Drogą okrężną wprost do celu. Strategie sensu w Chinach i Grecji*, tłum. M. Falski, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2006.
- JULLIEN F., *Pochwała nieokreśloności. Zapiski o myśli i estetyce Chin*, tłum. B. Szymańska, A. Śpiewak, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2006.

- KLEJNOWSKI-RÓŻYCKI D. 柯達理, 中国的神学。 *Teologia chińska. Uwarunkowania kulturowe pojęć trynitarnych*, Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego 2012.
- KLEJNOWSKI-RÓŻYCKI D., *Chińskie osobowe nazwy własne*, „Nurt SVD” 48 (2014) 2, s. 74–86.
- Le Grand Ricci numérique. Dictionnaire encyclopédique de la langue chinoise*, t. I, Paris: Association Ricci 2010.
- 李乐毅, 汉字演变五百例修订版, 北京: 北京语言大学出版社 2006.
- LINDQUIST C., *China. Empire of Living Symbols*, Philadelphia – Cambridge: Da Capo Press 2008.
- 思高繁体聖經, <http://www.ccreadbible.org/Chinese%20Bible/sigao> (18.08.2018).
- WACH M., *Apostoł narodu chińskiego. Ojciec Gabriele Allegra OFM (1907–1976)*, „Chiny Dzisiaj” 7 (2012) 3–4, s. 42–47.
- 王宏源 WANG HONGYUAN, 汉字字源入门。 *Aux sources de l'écriture chinoise*, 北京 Beijing: 华语教学出版社 Sinolingua 1997.
- WIEGER L., *Chinese Characters. Their Origin, Etymology, History, Classification and Signification. A Thorough Story from Chinese Documents*, New York: Paragon Book Reprint Corp. & Dover Publications, Inc. 1965.
- WILKINSON BRUCE H., *Modlitwa Jabesa*, tłum. M. Welman, I. Sielski, Warszawa: Fundacja „Głos Ewangelii” 2006.
- YARIV-LAOR LIHI, *Lingusitic Aspects of Translating the Bible into Chinese*, w: I. EBER, SZE-KAR WAN, K. WALF, R. MALEK (red.), *Bible in Modern China. The Literary and Intellectual Impact*, Sankt Augustin: Institut Monumenta Serica 1999, s. 101–121.
- ZETZSCHE J.O., *Indigenizing the „Name above All Names”*: *Chinese transliterations of Jesus Christ*, w: R. MALEK (red.), *The Chinese Face of Jesus Christ*, t. I, Sankt Augustin: Institut Monumenta Serica and China-Zentrum 2002, s. 141–155.